COMEMORAREA

LUI

DANTE

LA

ACADEMIA ROMÎNĂ

ȚINUTĂ IN ZIUA DE 26 MAIU

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI
—
EDITURA LIBRĂRIEI PAVEL SURU
1921

www.dacoromanica.ro

COMEMORAREA

LUI

DANTE

LA

ACADEMIA ROMÎNĂ

ȚINUTĂ IN ZIUA DE 26 MAIU

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

—

EDITURA LIBRĂRIEI PAVEL SURU

1921

www.dacoromanica.ro

Comemorarea lui Dante la Academie

(ținută în ziua de 26 Maiu de N. Iorga)

I.

Esteticianii au criteriile lor după care judecă operele literare. Acei cari urmăresc ideile le caută în domeniul literaturii ca și în manifestările practice ale lor, care sînt faptele omenești. Istoricului, ca și oricui, pentru orice scop, e deprins a considera orice aspect al vieții omenești, individuale și sociale, în legătură cu întregul complex de situații din care s'a desfăcut și cu sistemul general al unei epoce, îi e îngăduit să caute aceste raporturi, care pot fi utile cercetătorilor în alte do-

www.dacoromanica.ro

menii, fiindcă astfel se înlătură confusii, se precisează realități, se readuce la întreg prin sintesă ceia ce pentru studiile lor analitice au desfăcut specialiștii.

Nu e o profanare a marii figuri de umanitate complexă a lui Dante, în care ne recunoaștem așa de mult peste trecere de șase veacuri, pentru că un anume fond general represintă eternitatea la care generațiile omenești ce se urmează nu pot să ajungă altfel, dacă vom încerca a stabili—cutezătoare tentativă după imensitatea lucrărilor de interpretare și de exegesă asupra creatorului sufletului italian!— întru cît poetul visionar al „Divinei Comedii“ a plecat din mediul epocei sale, s'a inspirat de dînsul, mai mult: l-a incorporat în sine, singurul

www.dacoromanica.ro

mijloc, pentru orice vreme, de a-l și întrece.

A fost însă un timp cînd o astfel de tentativă ar fi părut sau o zădărnicie sau o impietate. Apariția la 1826 a lucrării critice prin care *(Veltro allegorico di Dante Alighieri)* Carlo Troja încerca să dovedească realitatea operei lui Dante a trezit contraziceri violente. Numai încetul pe încetul s'a ajuns la umanisarea celui care se înfățișase ca un deschizător de ceruri prin mijloacele de intuiție miraculoasă ale poesiei, și mai ales a început a se înțelege că mijlocul cel mai bun, nu numai de a-l înțelege, dar și de a-l glorifica este acela de a-l restitui vremii sale, nației sale, patriei și cetății sale chiar. Dacă puteri supranaturale au așezat pe om între alți oameni

www.dacoromanica.ro

este pentru ca din mijlocul lor să se înnalțe din nou către infinitatea și veșnicia lor.

S'a observat, cu dreptate, că „publicarea“ operei ar fi produs o mișcare generală contra agresivului poet, întocmai cum cronicarii noștri nu cutezau a-și răspîndi scrierile lor pline de critice.

S'a cetit oare *Divina Commedia* sau *Commedia*, cum i s'a zis la început, în Ravena exilului, la curțile vechilor găzduitori ai tragicului pribeag, în Florența însăși, fulgerată de blăstăme care-l dureau pe dînsul cînd le arunca asupra alor săi?

Evul mediu n'avea mijloacele noastre de a influența un public, și ceia ce înțelegem noi prin acest nume, chiar nu exista. A voit el însuși, Dante, ca osîndele lui teribile, rostite prin gura județului celui de pe urmă,

www.dacoromanica.ro

să fie știute? A căutat el în această privință a-și pedepsi dușmanii? A înțeles el ca o polemică versurile a căror factură strînge ideia, priveliștea, sentimentul cum n'a mai făcut-o niciodată și nicăiri o armatură poetică? Ne îndoim, cu toate afirmațiile contrare ale unor scriitori moderni cari n'au ca dovadă niciun text contemporan decît laudele lui Giovanni Villani cronicarul.

Comentatorii n'au lipsit însă îndată ce opera a pătruns. Dar Villani însuși declarase că pentru priceperea lucrării pline de «argumente filosofice și astrologice» se cere «sottile intelletto». La începutul veacului al XIV-lea însă sensul pentru naturaleța și sinceritatea poesiei, pentru valoarea ei în legătură cu acela din sufletul căruia s'a desfăcut, pentru însemnătatea ca și chiar

www.dacoromanica.ro

pentru dreptul la o viață caracterisată individual a acelui suflet însuși, nu exista. Ce a plăcut la Dante a fost măreața arhitectură a construcției, a fost larga cuprindere a pământului și a cercurilor cerești și infernale în cînturile sale. A fost amestecul de divinitate în toate rosturile vremii sale și ale vremilor trecute. A fost mai ales sensul simbolic care i s'a atribuit și care permitea tuturor ingenioșilor să-și încerce cheile prin care se putea străbate în sanctuariul ascuns al supremului mister. Între alegorii mai vechi după modelul lăsat de Boethiu și între ceia ce pretutindeni, în ale sale „Visuri" *(Somnia, Songes)*, a dat acest veac al XIV-lea chiar, *Divina Commedia* li se părea tîlcuitorilor că vine de se așează de la sine.

www.dacoromanica.ro

Înnainte de a fi ajuns deci la cetitorii obișnuiți, opera a devenit prada catedrelor, care apoi n'au mai părăsit niciodată acest cîmp de infinite excursii ingenioase. Filosofii au pretins să arăte ce trebuie să fie de fapt în dosul vălului de strălucitoare poesie. Sumbrul Florentin era pentru dînșii puțintel din ce fusese pentru el chiar Virgiliu, supus de evul mediu aceleiași metamorfose și devenit, după aspirațiile mistice și deprinderile de spirit superstițioase ale timpului, un călăuz ascuns în văluri de-a lungul durerilor Infernului, așteptărilor Purgatoriului si fericirilor supreme, imutabile ale Paradisului.

Cu toată cererea Florentinilor de la 1430 ca să se îngăduie întoarcerea acasă a rămășițelor gloriosului cetățean, omul, în resorturile vieții sale, era cu

www.dacoromanica.ro

totul uitat, iar epoca n'avea dorința de a se cunoaște pe sine pe care, după atîtea schimbări, de peste jumătate de mileniu, o avem noi față de dînsa. Și ea nu putea să prevadă toată acea desvoltare a spiritului italian, a formelor create necontenit de dînsul în a lui înnaintare, pe care noi le știm că pleacă în așa de largă parte de la strigătul de războiu pe care-l scotea în desnădejdea singurătății sale semețul exilat florentin. Singur faptul că pentru lămurirea tainelor acestei poesii cu strălucire ascunse era chemat, în 1373, Boccaccio, care, în afară de nuvelele sale, aducea cu sine bagajul pedant al erudiției latine contimporane, dacă nu și vre-o competență filosofică și teologică, arată *cum* era înțeles acela care lăsase de fapt urmașilor monumentul stră-

www.dacoromanica.ro

lucit al unei mîndre și atot stăpînitoare pasiuni.

Veacul al XV-lea, cu toată biografia lui Lionardo Bruni, a privit doar ca un precursor pe acela care nu cunoștea toate finețele graiului latin înviat. Cu mintea stăpînită de o ilusie ușuratecă a antichității, veacul al XVI-lea a găsit cuvinte grele pentru acest aspru geniu profund religios în orice rînd pe care ni l-a lăsat, și Varchi a căutat în el și arme contra Papilor, iar de aici războiul între filologi, de la 1570 la 1616, a trezit un întreg tratat contra „imperfecției poemului“ lui Dante. Veacul al XVII-lea credea că a găsit un alt stil italian, mult mai departe decît vechile formule toscane sobre și naive, și pentru Vico Dante apare numai ca o incarnație a spiritului profetic. În veacul al

www.dacoromanica.ro

XVIII-lea, — cînd Iesuiții ironici îl ieau în batjocură, — pentru a se „italianisa“, Alfieri a trebuit să studieze pe vechiul Florentin ca pe clasicii lui greci și romani.

Tiraboschi, istoricul erudit al literaturii italiene, judeca „Divina Commedia“ din punctul de vedere al cerințelor unei «compuneri regulate», și observa că Virgiliu nu e autentic în acea înfățișare, că în stil e „multă lîncezeală“, iar „unele cînturi abia pot fi suportate la cetire“, că „versurile au adesea o asprime de nesuferit“ și „rimele nu rare ori sînt așa de forțate și de stranii, de-ți vine a rîde“, că, în genere, el «are nu puține și nu ușoare defecte, care nu vor putea fi niciodată scusate de niciun om care n'ar fi lipsit de bun simț», recunoscînd totuși fantasia, imaginile, energia în luptă, duioșie și «sublimitate»

www.dacoromanica.ro

de stil: de altfel era scusabil prin vremea în care trăise. Cîteva decenii mai tărziu, istoricul frances al literaturii italiene, Ginguené, va avea un simț mai ales despre frumusețile descriptive ca și despre farmecul de stil al marelui Florentin.

Cu adevărat o „varia fortuna“ cum spune Carducci în cercetarea amănunțită a acestor vicisitudini, care nu se pot compara nici cu acelea, totuși așa de interesante, dar numai în domeniul gustului literar, ale lui Shakespeare.

Pe cînd Pelli reînnoia studiile asupra lui Dante, care rămînea învățătorul lui Monti și al lui Foscolo, romantismul german, în căutarea unui strămoș, îl descoperia pe dînsul, aproape necunoscut lui Goethe și supus criticei unui Merian, în «Analele Academiei» din Berlin

www.dacoromanica.ro

pe 1784, și se bucura că-l poate proclama genial precursor al noii literaturi protivnice legilor fixate de clasicismul frances [1]. Pe la 1830-40 el ajungea unul din idolii literaturii revoluționare francese. Și tot odată în noua Italie, care se trezia la idealul necesității imperioase a unității sale, Dante ajungea mai mult decît un învățător de graiu bun, decît un inițiator în fantasia evului mediu, decît un izvor de cuvinte și întorsături rare și creatorul unui pitoresc inedit până la dînsul: în el, care totuși, în ciuda largii definiții a patriei italiene, se simția între hotarele unei Italii mai reduse și era gata să sacrifice, cum vom vedea, cetatea nașterii și pătimirilor sale în prada unor mai mari puteri

[1] Schelling îi consacra „Considerații filosofice"....

www.dacoromanica.ro

răzbunătoare, se vedea prevestirea culturală, la acest sfîrșit de ev mediu, a concentrării politice pe care epoca modernă era datoare a o săvîrși.

---

www.dacoromanica.ro

II.

De fapt Dante n'ar fi prevăzut, el care ținea la toate legile cugetării și formei din epoca sa, smulgînd răsunete rare materialelor usate de atîtea generații, că va veni o vreme cînd revolta va fi un merit și răsturnarea o creațiune. Și niciun scop politic superior epocei sale nu-l influență atunci cînd chema înnaintea puterilor cerești istoria universală ori măcar viața timpurilor sale pentru a-și da samă în persoana șefilor ei de binele și răul pe care l-a săvîrșit.

E un fiu adevărat, plin de convingere și de patimă, supus tuturor orbirilor și capabil de

www.dacoromanica.ro

toate greşelile, robit tuturor tiraniilor şi influenţat de toate prejudecăţile, îngrozit de toate superstiţiile, ispitit şi măgulit de toate ilusiile, al timpurilor sale. Cînd, după lucrări anterioare în care discută chestiuni de cultură şi de politică după tipicul «ştiinţei» contemporane, în limba latină sau în acea «vulgară» din care a ştiut face un aşa de admirabil instrument de expresie, el întreprinde opera de supreme speranţe a poemului său, el nu caută a înflori expunerea unor teorii cu incidente din viaţa contemporană ori cu scene luate din frumuseţa naturii încunjurătoare, din patriarcalismul vieţii populare. Îndrăznesc a zice chiar mai mult: icoana Beatricei, pentru a cării definire, istorică sau simbolică, s'a cheltuit atîta ingeniositate, nu e niciodată cen-

www.dacoromanica.ro

trul, ci ea vine să se adauge numai, de la sine, la o expunere poetică pornind de la alt izvor și urmărind altă țintă.

El e un luptător care și-a pus tot sufletul în apărarea causei sale și pe care nimic nu-l poate despărți de steagul ales de dînsul. Această causă de partid e pentru dînsul mai presus de orice. Florența însăși n'o vede deçît supt speța acestei vrăjmașii de la o ceată la alta ; căzută în puterea adversarilor, cari sînt pentru dînsul niște dușmani cumpliți, vrednici de o nesfîrșită și neiertătoare ură, el va avea pentru dînsa aceleași sentimente aprige ca și pentru dînșii. Preferă să iea lumea 'n piept și mai dedeparte, fugar nenorocit, care a simțit - și de-aceia a spus-o în versuri neuitate — amărăciunea pînii de pomană și greutatea

www.dacoromanica.ro

suirii «scărilor străine» decît să se răscumpere, să se roage, să-și recunoască înfrîngerea, greșeala, să capituleze.

Acela spre care dăunăzi iredenții din Trentino se uitau ca spre întruparea însăși a ideii italiene n'a ieșit, cum nu putea să iasă, din cadrul cugetării politice a vremii sale. E între Papă și Împărat, cetatea lui neavînd — Veneția singură face în acest timp o excepție —, neavînd, zic, un loc deosebit în cugetarea-i. Amîndouă puterile sînt totuși de mult zguduite, autoritatea lor e supusă contestațiilor violente și competițiilor une ori fericite; coroana pontificală nu e mai sigură pe capul bieților bătrîni impuși de partidul frances al Angevinilor din Neapole decît coroana Cesarilor pe capul regelui germanic, care nu mai e decît un

www.dacoromanica.ro

biet senior de la Rinul-de sus, ca Rudolf de Habsburg, de la Rinul de-jos, ca Henric de Luxenburg. Evul mediu lichidează; Dante o simte, dar nu vrea s'o creadă. Nu se hotărește la o asemenea credință pentru că dincolo de acești stîlpi necesari ai întregii societăți medievale, care e „Biserica lui Hristos", nu mai vede, nu mai zărește nimic. Și între ei doi preferă pe Împărat: îl preferă pentru amintirile îndelungate ale amestecului lui în Italia, dar îl preferă și pentru că, în aceste zori, care se vor trăgăna îndelung, nelămurite, ale Renașterii, el găsește în lecturile sale clasice, la fiecare pas, necesitatea Cesarului făcător de dreptate, garant de pace, regisor ascultat al întregii comedii politice. Nu va sta pe gînduri să-l cheme contra Florenței, să-l aţiţe con-

www.dacoromanica.ro

tra ei, să regrete că moartea înnainte de vreme a salvatorului l-a împiedecat de a duce până la capăt opera lui pedepsitoare.

Asemenea pasiuni, care nu revoltă decît pe cineva din timpurile noastre, cu alt simț al datoriei locale și al demnității naționale, erau tot ce putea fi mai natural atuncea. Cetatea nu exista decît în funcțiune de cele două mari forțe diriguitoare, de cele două simbole supreme ale întregii lumi medievale. Doar Roma era, după concepția curentă pe la 1300, la originea Statului cetățenesc florentin, cu dînsa se mîndriau toți, și dreptul asupra acestei frînturi romane îl avea acela care se intitula „rex Romanorum“, purtînd coroana Cesarilor pe frunte. Nu era un străin acel ultramontan adus în văile

www.dacoromanica.ro

luminate de soare ale Italiei pentru altceva decît pentru o faptă de cucerire și subjugare: pentru a exercita funcțiunile lui de judecător în ultima și decisiva instanță.

---

www.dacoromanica.ro

III.

Și până la Dante fuseseră nedreptățiți cari apelaseră la acest izvor al răsplătirilor cuvenite. Și până la dînsul, cu sau fără această ultimă silință către sentința fără greș, se luptaseră Italienii cetate cu cetate, cartier cu curtier, casă cu casă, și, pe de altă parte, în grupe politice, partid cu partid. Dar, înnainte, aceste sentimente, așa de puternice în realitate, nu se mărturisiau în scris. Și acest scris, prosă sau versuri, rămînea molîu, uniform, șters, fără interes și fără noutate. Uitați-vă la cronici, din care atîta timp nu se desface un țipăt de durere, o protestare, un avînt

www.dacoromanica.ro

răzbunător. Dino Compagni, așa cum îl avem măcar, produce, ca și Viața lui Cola di Rienzo, ceva mai nouă, impresia unui fabricat mai târziu. Villani e nesigur, șovăielnic în judecăți, prudent în expresii, ferindu-se de necuviința unor manifestații de partid prea netede. Povestirea istorică, deci, cronica n'avea această notă. Ca și atîtea altele în desvoltarea genurilor literare, nota vie s'a desfăcut deci din poesia timpului, — și aceasta e meritul lui Dante.

Pentru a lăuda și pentru a critica, pentru a înnălța și pentru a coborî, pentru a face din unii locuitori ai cerului senin, din alții întemnițați, vrednici de suferinți nesfîrșite, ai adîncurilor infernale, pentru a mîngîia și a biciui, pentru a «face politică», a-și satisface prin ea rancunele sale și ale

www.dacoromanica.ro

partidului său și, cu un pas mai departe, pentru a înfățișa înnaintea neiertătorului tribunal cîtă lume o știa el amestecată până atunci în conducerea maselor omenești, — pentru aceia s'a scris „Commedia". În forme eterne a încremenit astfel, o nu stearpă discuție de teolog medieval, o divagație de fantastic urmăritor al lucrurilor ireale, ci o pasiune omenească sinceră, puternică, neîmpăcată, setoasă de răzbunare. Se pare că din aceasta, din sentimentul uman neprefăcut, capabil de a chema în ajutorul său toate ideile, întregimea sentimentelor, se hrănește orice poesie, în orice timp.

Astfel Dante nu se așează numai în rîndul poeților nemuritori, în corul cîntăreților veș-

www.dacoromanica.ro

nic ascultați de omenirea care se schimbă. El e suflet din sufletul epocei sale, cum a fost carne din carnea oamenilor de atunci, cum s'a coborît în țerna care a cuprins, prieteni și dușmani, pe oamenii generației sale.

E puțin? Poate că e foarte mult.

---

www.dacoromanica.ro

IV.

Dar este în această poesie de războiu civil, pe lîngă cernerea personagiilor istorice după meritele și demeritele lor, și altceva. Este pentru lucrurile naturii, pentru ființele negrăitoare care încunjură omenirea și i samănă cu mult mai mult de cum crede trufia noastră, un sentiment de nesfîrșită iubire, unită cu o înțelegere adîncă a rosturilor ascunse care le conduc.

Aici Dante n'a inovat, ci a dat numai o interpretare artistică superioară unor tendințe care pătrunseseră înnaintea lui în societatea medievală. Creștinismul se înnoise, în vechea lui

www.dacoromanica.ro

formă patriarhală, pe acest pământ binecuvîntat al Italiei. Ceia ce se trezise în inimile pescarilor Iordanului răsuna acum în ale păstorilor din Apenini. Sfîntul Francisc, fiul de negustor, pelerinul în Orient, cercetătorul Locurilor Sfinte, arătase contemporanilor săi că avem rude cu care nu putem vorbi decît prin efusiunea frățească a sufletelor noastre, rude adevărate, de și smerite, în tot ce mișcă, în tot ce înflorește de jur împrejurul nostru.

Papalitatea trebui, cu tot autoritarismul ei imperial, să recunoască necesitatea, îndreptățirea acestui curent renovator așa de puternic și așa de iute prin mijloace așa de simple. «Sărmănelul lui Hristos» se așezase între sfinții pentru cari Biserica romană își desfășura pompele ei măreție. Dintr'o ceată

www.dacoromanica.ro

de ucenici umili ca și căpetenia lor, un nou Mîntuitor pentru dînșii, se făcuse un Ordin monacal, recunoscut de Sfîntul Scaun și trimes în numele lui de-a lungul drumurilor lumii, pănă la Argeșul și Siretiul nostru, pănă la Mongolii lui Hulagù. Și tot așa de mîndra teologie, literatura latină nedespărțită de dînsa admiseseră și ele această nouă revelație de o sublimă simplicitate, de o confundare bucuroasă în ritmul universal al naturii.

Acest spirit a ajutat esențial pătrunderea limbii poporului și în literatura cea mai înaltă, cea mai ambițioasă prin problemele de care se apropie. Dante începuse poemul său în latinește; se hotărî apoi să-i dea veșmîntul naivei rostiri a poporului: iubirea cetitorului de toate treptele pentru această

www.dacoromanica.ro

poesie, de un așa de îndrăzneț avînt, se explică și prin această aplecare frățească a geniului poetic către înțelegerea lor modestă, către nepregătirea lor culturală.

Și tot odată la fiecare grup de versuri descoperitorul marilor taine, străbătătorul largilor întinderi ale filosofiei, înfățișătorul critic al dramei istoriei universale se oprește, ca la zborul cocorilor ce taie bolțile, la toate amănuntele vieții de fiecare clipă a naturii, cum nu-i lipsește simțul pentru tot ce e duios în smerenia sfîntă a celor de jos.

Și poate că aici este meritul cel mai mare al aceluia care pentru cei de sus părea „cam presumțios, dîrz și disprețuitor, cu chip de filosof neprietenos“: *alquanto presumtuoso, schifo*

www.dacoromanica.ro

et isdegnoso quasi a guisa di philosopho mal gratioso (Villani). El n'a unificat numai în toscana lui, ajunsă prin el, dar nu absolut numai prin el, limba întregului popor italian, toate regiunile peninsulei, ci, și prin acest graiu vulgar el însuși ca și prin țesătura cu comparații înprumutate din tot ceia ce are mai familiar orice om din mulțime, el a făcut din clasele despărțite prin vechi și tari prejudecăți un popor care se adapă de la același izvor al unei literaturi, care, dacă nu e înțeleasă întreagă pentru toți, are cîte ceva pentru oricine și nu e străină de nimeni, în ceia ce constituie adevărata ei esență.

El este astfel dintre aceia, foarte rari, cari sînt pentru toate timpurile și pentru toate popoarele, nu pentru că au căutat

www.dacoromanica.ro

aceasta, ci tocmai pentru că au fost mai mult ai vremii și ai neamului lor, dar cu atîta putere încît au ajuns până la izvoarele veșnice din care se adapă acolo, la locul lor, națiile și secolele.

---

www.dacoromanica.ro

Lei 2.50

www.dacoromanica.ro